

Алма Ћишић (Тузла)

Понављање као елеменат структуре пјесничког текста

Кључне речи:

пјесма, код, сјих: везани, слободни, клаузула, йонављања: лексичка, синтаксичка, сјиховна, сјирофна.

Предмет овог истраживања представљају радови који се баве понављањем као елементом структуре пјесничког текста. Сви аутори се слажу с тиме да пјесник у тексту који ствара проналази допунске елементе уређености у односу на природни језик, откривајући у пјесничком дјелу понављања. Према овим ауторима звуковна понављања, ритам, рима, стих, тропи представљају грађу за виши синтетски облик, пјесму.

Стиховна ријеч је због свога минималног контекста присиљена да на различите начине *йродудљује* (концентрише) свој семантички садржај. То продубљивање¹ се остварује стилским фигурама које имају битну улогу у структурирању

поетског текста, појачавајући његов емоционални и експресивни набој те доприносе повећању количине поетске информације. Управо ове фигуре су као књижевни феномен и настале у поезији која се и оформила прва као књижевни

- 1) „У природном се језику, успоредо с елементима уређености на разини језика који имају смисаоно разликовну нарав, спорадично појављују одређени елементи уређености на разини говора. Ми их не примјећујемо, будући да у чину језичне комуникације немају никакве структурне тежине.

Када имамо посла с умјетничким текстом, ситуација се изразито мијења. Приматељ поруке тек треба да на основи текста успостави онај специфични језик на којем се остварује чин умјетничке комуникације. При том, како смо већ истицали, обиљежја поруке прелазе у обиљежја кода, и свака регулација текста почиње се схватати као структурна, као носитељ значења. Па ако пјесник у тексту који ствара проналази допунске елементе уређености у односу на природни језик, тада и читатељ има право

Стил 2011

израз. То је проузроковано чињеницом да је у најраније доба требало више сигнала којима би се упозоравало на то да се не ради о свакодневном говору, па је поезија била наглашено ритмична, што значи да су се неке од дикцијских и конструкцијских фигура појавиле већ тамо, тако да су развој фигура и развој стиха ишли упоредо, премда њихова употреба као и именовање није морало бити ни свјесно ни разрађено.

Веза између фигура и стиха има два аспекта: први, фигуре су у стиху чешће него у прози, и други, оне су у стиху видљивије, па зато и имају другачији статус. „Фигуре су – рекло би се – у стиху уобичајене бар онолико колико и рима, па и одустајање од њих има сличан учинак као и одустајање од риме; то се осјећа као изостанак нечега на што смо нормално навикли, дакле, као нека врста минус-поступка, доказ су томе пјесме које инсистирају на ‘обичности’ и говорности свога израза“ (Павличић 1995: 48). С обзиром на то да ћемо се бавити понављањем као елементом структуре пјесничког текста, навешћемо у вези с тим сљедеће ставове. Поредити епске и лирске структуре Т. Силман сматра да је основно начело епског приповиједања: „Напријед, даље, према новим чињеницама, према новим догађајима!“, док је основно начело лирике „Још, још једном о истоме!“ (Силман 1977: 139–140). Понављање је у лирској пјесми једна од типичних композицијских појава: оно, с једне стране, омогућује њену органску цјеловитост, с друге – служи као средство рашчлањивања, а с треће – може служити као средство интензификације

(исп. Ејзенштејн 1964: 205). Основни смисао понављања, како га формулише С. Гиндин, могао би бити у томе што оно служи као средство изражавања идентитета објекта (Гиндин 1972: 131). Овај аутор сматра понављање основним средством уједињавања мањих одјељака (суптекстова) у јединствени текст (Гиндин 1972: 126). У вези с тим Ј. Ужаревић пише: „Понајприје, понављање, узето само по себи, никако не може осигурати цјеловитост текста (односно смисла, облика). Оно је у начелу бесконачно јер нема у себи разлог свога престанка (свршетка). Иако, наиме, садржи у себи момент враћања, понављање још увијек нема титрајну (осцилацијску) нарав; обликовну коначност оно постиже тек као *стих*. При том одмах треба рећи да је стих у односу према понављању, односно ритму, априорна категорија: стих је јединица ритма, тј. стих ритму одређује границе, а не обратно. Изван стварности пјесме ритам може, што је посве разумљиво, постојати неовисно о стиху, па је у томе погледу он шира категорија од стиха“ (Ужаревић 1991: 60–61). У вези с тим Лотман износи: „Стих је јединица ритмичко-синтакснога и интонацијског члањења пјесничкога текста. То, рекло би се, посве тривијално одређење, које не садржи у себи ништа ново, подразумијева да је опажање појединога сегмента текста као стиха априорно, оно мора претходити издвајању конкретних обиљежја стиха. [...] Преодољавање о томе да је текст што га перципирамо поезија и да се он, дакле, распада на стихове – првотна је, а његово дијељење на конкретне сти-

поступати на исти начин и откривати у пјесниковој творевини неке допунске елементе уређености другог ступња. Прије смо показали да се ти елементи уређености могу свести на двије класе: уређеност по еквивалентности и уређеност по поретку. Првој класи припадају сви облици понављања у умјетничком тексту“ (Лотман 2001: 141).

хове јест друготно“ (Лотман 2001: 133). У вези с тим Ј. Ужаревић истиче: „Другим ријечима, не омогућују понављања пјесму (поезију), него поезија преко понављања омогућује (реализира) саму себе“. Према Ј. М. Лотману у основи пјесничког понављања лежи начело враћања. „Међусобно прикључивање сегмената текста један уз други, стварање тиме додатних смислова по начелу унутарњег прекодирања и изједначавање сегмената текста, које их претвара у структурне синониме те ствара додатне смислове по начелу вањског прекодирања, чине основу механизма умјетничког текста. При том: 1) изједначавање овдје има друкчији смисао него у природним језицима: резултат са-супрот-стављања (со-противпоставление) јединица текста јест откривање сличности у различитоме, а у сличном се открива разлика у значењима; 2) спајање и селекција могући су у оним случајевима у којима умјетнички текст то непријепорно не допушта. На тај начин умјетнички се текст организира на основи двају типова односа: са-супрот-стављања еквивалентних елемената који се понављају и са-супрот-стављања сусједних (нееквивалентних) елемената. Сва разноликост конструктивних устроја текста може се свести на та два начела“ (Лотман 2001: 108–109). Према првом начелу сви елементи текста постају еквивалентни, и то је начело понављања, ритма. Оно изједначава оно што у природном језику

није изједначено. Друго начело је према овом аутору начело метафоре. Оно спаја све оно што у природном језику не може бити спојено. Док се у првом случају под појмом ритма подразумевају сви случајеви еквивалентности у тексту (међу њима и фонолошка), у другом случају се метафора схвата као могућност укидања било каквих ограничења у спајању текстних елемената (међу њима и граматичких). У вези с тим Ј. М. Лотман сматра да тенденцију према понављању можемо тумачити као стиховно конструктивно начело, а тенденцију према спајању као прозно начело (Лотман 2001: 109). Ј. Ужаревић сматра да се управо тај феномен враћања надовезује на вертикално-хоризонталну структуру лирског текста. „Звуковна понављања, ритам, рима, стих, тропи – све су то, с једне стране, резултати обликовних могућности начела понављања односно враћања, а с друге – они су ‘грађа’ за виши синтетски облик – пјесму“ (Ужаревић 1991: 64). У вези с тим М. Ж. Чаркић сматра да је пјеснички текст творевина која има властите принципе структурирања. Тако је „стих чврста, завршена, у себе затворена структура, обликована на основи коегзистенције узајамног деловања, повезаности и динамичке поступности строго одабраних језичких средстава која су у њему прерасла у елементе поетског израза“ (Чаркић 2006: 22).² Слично мишљење налазимо и код Ј. Ужаревића, који сматра да је композиција

- 2) У вези са тим М. Чаркић истиче: „То значи да стих као строго организован језички сегмент сасвим јасно истиче своју унутарњу квантитативну конфигурацију и кореспонденцију (број слогова, број акцената). Овим се у стиху успоставља мера која понављањем постаје основни принцип његове организације. Када је у питању стих, треба имати у виду да постоје две врсте стихова: везани стих и слободни стих, који се по својој унутрашњој структури и спољашњем облику веома разликују. Везани стих своја кохезиона (везивна) средства остварује путем трију конструктивних граница (почетак стиха, место цезуре, крај стиха), строгом метричком организацијом,

лирске пјесме хијерархијски састављена од поновљивих јединица: „Понављање слогова даје стопу; понављање стопа даје ритам; понављање једнаких ритмичких сегмената даје полустих и стих; стих међутим ниче једино као елемент двостиха – да би био стих, он се мора бар једном поновити; понављање двају двостиха даје строфу; строфу обично конституира понављање звуковно сродних ријечи на крају ритмичких јединица – стихова: та се појава зове рима (код ње се не смије запоставити ни чисто семантички момент који битно придоноси учвршћивању међустиховних веза); понављање строфа, на концу коначна чини пјесму [...] Ту су међутим и звуковна, лексичка (‘чисто семантичка’, мотивска, тематска), синтаксна понављања (позната под називом синтакснога паралелизма)“ (Ужаревић 1991: 64).

Р. Димитријевић у Теорији књижевности у вези с тим наводи: „Понављање речи је изражајно средство које представља један вид таутологије, само с том разликом што се овде понавља једна иста реч, док се код таутологије са више речи (синонима) казује иста представа или појава. Понављањем се појачава и истиче извесно осећање, мисао или слика. Писац или говорник под снагом емоције или слике осећа да једном употребљена реч не одражава ту емоцију или слику у пуној њиховој снази, те ту исту реч једном или више пута понови. Као снажно изражајно средство понављање даје живот и сугестивност стилу и често се употребљава“ (Димитријевић 1969: 209). Исти феномен

уочава и Б. Вулетић, наглашавајући да се понављањем ријеч лишава своје једнозначности (Вулетић 1982: 7). Даље Л. Зима гласовне фигуре дефинише као фигуре које се заснивају на подударачу гласова с приказаним стварима и на међусобном подударачу једнаких слова (гласова), словака (слогова), ријечи и израза, и дијели их у следеће групе: а) фигуре у којима се гласови подударачу са приказаним стварима: интерјекција, ономотопеја (у ужем смислу); б) фигуре у којима се подударачу једнака слова, гласови: алитерација, асонанција; ц) фигуре у којима се подударачу слогови: омеоарктон, омеотелеутон, слик (рима); д) фигуре у којима се подударачу једнаке и сличне ријечи, које су уједно различите по значењу или облику: антанакласа, полиптотон, парегменон, етимологизирање, парономасија, анаграм; е) фигуре у којима се подударачу једнаке ријечи и изреке, намјештене различитим начином: анафора, епифора, симплока, епизеукса, градација, окруживање, антиметабола, регресија, строфа (Зима: 1988: 263–320).

М. Ж. Чаркић наводи: „У одређивању гласовне структуре стиха истраживачу стоји на располагању врло широк дијапазон појава: понављање самогласника (асонанца), понављање сугласника (алитерација), понављање и самогласника и сугласника (асонантско-алитерациона веза), понављање гласова на крајевима двају и више стихова (рима), понављање одређених гласова, па и целих речи којима се опонашају звуци из природе (ономотопеја), понављање речи изведених из

изосилабичношћу, изотоничношћу, римом, док код слободног стиха (римованог и неримованог) одсуствују сви ови елементи, тако да он своја кохезиона (везивна) средства, између осталих, остварује путем лексичких, синтаксичких, стиховних и строфних понављања“ (Чаркић 2006: 42–43).

истог корена (паронимија), понављање речи унутар стиха (лексичка понављања)³, понављање речи на почетку двају и више стихова (анафора), понављање речи на крају двају и више стихова (епифора), понављање речи на почетку и на крају једног или више стихова (симплока), понављање речи на крају претходног и почетку наредног стиха или обрнуто (анадиплоза), понављање синтаксичких конструкција (синтаксичка понављања), понављање једног или више стихова (рефрен), понављање једне или више строфа (строфна понављања)“ (Чаркић 1992: 9).

Из наведеног можемо закључити да се, када имамо посла са умјетничким текстом, сви аутори слажу у томе да приматељ поруке треба на основи текста успоставити онај специфични језик на коме се остварује чин умјетничке комуникације. И тада обиљежја поруке прелазе у обиљежја кода, и свака регулација текста се почиње схватати као носитељ значења. Дакле, уколико пјесник у тексту који ствара проналази допунске елементе уређености у односу на природни језик, тада и читатељ поступа на исти начин откри-

вајући у пјесничком дјелу неке допунске елементе у које се убрајају и понављања, тако да свако понављање носи одређени експресивни и емоционални набој, што није ништа друго до стилска обојеност. Свака посебна, накнадна организованост текста упућује нас на то да се ради о стилски маркираном тексту. Свако постојање контекстуалних значења открива додатна, заправо стилска значења. У вези с тиме наведени аутори наглашавају да се понављање јавља као елеменат структуре пјесничког текста, тако да звуковна понављања, ритам, рима, стих, тропи представљају грађу за виши синтетски облик, дакле, пјесму. У вези с тим М. Ж. Чаркић посебно истиче да везани стих своја кохезиона (везивна) средства остварује, строгом метричком организацијом путем трију конструктивних граница: изосилабичношћу, изотоничношћу, римом. Док код слободног стиха, према овом лингвисти, одсуствују сви ови елементи, тако да он своја кохезиона (везивна) средства реализује путем лексичких, стиховних и строфних понављања (Чаркић 2006: 42–43).

- 3) М. Чаркић истиче да лексема као елеменат лексичког система природног језика своје функционисање у тексту, па и у стиховном дискурсу, остварује на вишем, синтаксичком нивоу. У вези с тим се њено дјеловање због специфичности контекста преноси и на стиховни и на строфни ниво, као основне облике пјесничког казивања. „Услед тога се лексичка понављања, гледано структурно, могу јављати у виду: (1) појединачних, (2) синтаксичких: (а) синтагме, (б) дела реченице, (в) реченице, (3) стиховних и (4) строфних понављања“ (Чаркић 2006: 199). Овај аутор тврди даље да лексичка понављања зависно од њиховог начина распрострањавања и врсте контекста у којем се налазе „могу бити: хоризонтална (контекст једног стиха) и вертикална (од контекста два и више суседних стихова до строфе, већег дела песме, па и до целе песме)“ (Чаркић 2006: 199).

summary

[ALMA CHISHICH]

Repetition as a Structural Element of a Poetic Text

182

The subject of this research is works focusing on repetition as a structural element of a poetic text. Thus when we have a literary work, all authors agree that it is on the basis of the text that the recipient of a message should establish the specific language which forms the basis of artistic communication. Then the features of the message become features of the code and any regulation of the text can be seen as the bearer of meaning. Therefore, if, in the text they create, a poet finds additional elements of order in relation to the natural language, then the reader acts in the same manner discovering some additional elements in the poetic work, which include repetition. So each repetition brings with it a certain expressive and emotional force, which is in fact a stylistic feature. Every particular, subsequent organization of a text points to the fact that a stylistically marked text is at issue. Every existence of contextual meanings reveals additional meanings, in fact stylistic ones. With regard to this, the aforesaid authors stress that repetitions occur as elements of the structure of a poetic text. According to these authors, the repetition of sound, rhythm, rhyme, verse and tropes represent a corpus for a higher synthetic form, the poem.

Цитирана литература:

- Вулетић 1982: **Вулетић Б.**, *Визуални јјеснички знак*. У: „Књижевна смотра“. – Год. 14, бр. 47–48. – Загреб: Хрватско филолошко друштво : Свеучилишна наклада Либер. – С. 3–15.
- Димитријевић 1969: **Димитријевић Р.**, *Теорија књижевности са јримејима (комјозиција, језик и сјил, версификација)*. – Београд: Вук Караџић. – 283 с.
- Гиндин: 1972: **Гиндин С.**, *Внутренја организација текста*. – Автореферат диссертацији на соискание степени кандидата филолојических наук. – Москва: Московский государственный университет. – 131 с.
- Ејзенштейн 1964: **Ејзенштейн С.**, *Избранные произведения в шести томах*. – т 2. – Москва: Искусство. – 566 с.
- Зима 1988: **Зима Л.**, *Фигуре у нашем народном пјесништву*. – Загреб: Глобус. – 342с.
- Лотман 2001: **Лотман Ј.М.**, *Структура умјетничког текста*. – Загреб: Алфа. – 419 с.
- Павличић 1995: **Павличић П.**, *Барокни сјих у Дубровнику*. – Књ. 14. – Дубровник: Матица хрватска огранак Дубровник. – 191 с.
- Сильман: 1977: **Сильман Т.**, *Заметки о лирике*. – Ленинград: Советски писател, Ленинградское отделение. – 223 с.
- Ужаревић 1991: **Ужаревић Ј.**, *Композиција лирске пјесме*. – Загреб: Завод за знаност о књижевности Филозофског факултета. – 243 с.
- Чаркић 1992: **Чаркић М.Ж.**, *Фоника сјиха*. – Београд: Научна књига. – 349 с.
- Чаркић 2006: **Чаркић М.Ж.**, *Сјилистјика сјиха*. – Београд: Мејународно удружење „Стил“; Институт за српски језик с АНУ. – 288 с.
- Чаркић 2006: **Чаркић М.Ж.**, *Неки сјилски јосјуйци лексичких јонављања у савременој српској јоезији*. – У: „Стил“, бр. 5. – Београд. – С. 41–60.